

# PREDGOVOR

**Nikola Bašić**

Nikola Bašić

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti,

Znanstveno vijeće za turizam i prostor

Trg Nikole Zrinskog 11, 10000 Zagreb

marinaprojekt.basic@gmail.com

<https://www.doi.org/10.17234/9789533791968.02>

*Svaki otok svijet je za sebe, postupno i posebno oblikovani mikrokozmos, svijet razlučen od svih drugih svjetova.*

*Mogu li ti mali svjetovi ostati svjetovi za sebe u moru velikog svijeta?*

*Kakva je njihova sudbina u doba u kojem je konvergencija prostora i vremena i veliki svijet učinila malenim, u kojem je prohodnost i brzina fizičkog kretanja relativizirala svaku distancu, u kojem je IT komunikacijska revolucija u hipu učinila dostupnim svaki i najudaljeniji kutak svijeta sažimajući našu planetu u dimenziju biblijskog zrna gorušice.*

*Kako otočnost kao organički prostorno-društveni i kulturni fenomen spoznati i sačuvati u tom velikom-malom Svijetu, u Svijetu koji slaveći različitost i posebitost, neumitno postaje jedan i isti.*

## Otoci i otočnost

Poput identiteta, otočnost je društveni konstrukt. On se generalno određuje u odnosu na kopnenost (kontinentalnost), ali i u odnosu na drugačije oblike otočnosti. Tako se norveška otočnost razlikuje od grčke ili hrvatske otočnosti. Isto tako, budući da je društveni konstrukt, ideja otočnosti je podložna dinamičnim transformacijama. Otočnost je u proteklim vremenima imala drukčije značenje od onoga koje ima danas. Zato je teško promišljati otočnost i otočane budućnosti. Jedno je sigurno: budući otočani, pa i nova otočnost, dramatično će se odmaknuti od današnje otočnosti. Očigledno je: koliko god otočnost asimptotski teži kopnenizaciji i globalizaciji (iako se u nekim trenucima od nje i odmiče) i kakvi god bili novi otočani i život na otocima, otočnost će zadržati svojstvo ustrajne emergencije.

## Otoci i demografija

Nova otočna stvarnost, pogotovo kada se govori o malim naseljenim otocima, zasniva se na nemilodij spoznaji demografske atrofije kao neumitnom procesu koji nemilosrdno potvrđuju svi otočni statistički dijagrami.

Suvremeni pojam otočnosti u području koje određuju sociološke determinante, sadrži bojazan od nepovratne demografske pustoši i senilizacije otočnoga stanovništva. Kako slabi otočni život, tako malaksaju i sve otočne životne pojavnosti, svi oblici otočnoga gospodarstva, otočne društvenosti i kulture. Kako misliti o otočnosti kao o načinu života koji nasljeđujemo ili izabiremo u trenutku kada nestaju protagonisti te otočnosti?

Tragikomično je da se otočni (megalomanski) turistički i drugi razvojni projekti najavljuju kao prilika za ublažavanja lokalne nezaposlenosti u stanju kada svaki otočni sprovod izaziva paničnu potragu za dostupnim svećenikom i pogrebnikom.

Kako govoriti o otočnosti u budućnosti, a ne ostati zatočen u nostalgичnoj otočnosti, onoj prostornoj, društvenoj i kulturnoj stvarnosti koja je osuđena na neumitno nestajanje. Dakle, govoriti o otočnosti u futuru znači govoriti o nekim novim nositeljima otočnosti, uza spoznaju da nemamo odgovor na pitanje hoće li takvi otočani htjeti i znati otočno nasljeđe i prenijeti u buduće oblike otočnosti kao osobitoga socijalnog, proizvodnog i kulturnog iskustva.

Stoga ostaje otvorenim pitanje: što se događa s našim otocima - najatraktivnijim i najkrhijim nacionalnim prostorom? Što danas i sutra s otočnošću kao načinom života na otocima i s otocima?

## Otoci i otočni paradoksi

Tražeci odgovore na ova pitanja ostajemo zbunjeni pred hrvatskim otočnim paradoksima.

Prvi paradoks proizlazi iz činjenice da su hrvatski otoci marketinška perjanica nacionalnoga turizma, prostor eminentne, propulzivne i najvažnije nacionalne ekonomije, unatoč svemu, ostali u trajnom demografskom deficitu. Kako razjasniti činjenicu da ta ekonomska progresija nije proizvela nikakav učinak na demografsku revitalizaciju hrvatskih otoka? Dapače, statistika turističkoga rasta obrnuto je proporcionalna statistici demografske atrofije.

Drugi paradoks proizlazi iz činjenice da su nemala državna interventna i razvojno usmjerena investicijska ulaganja u otoke, glede demografske revitalizacije, ostala neučinkovita, jalova ili u najmanju ruku - neutralna.

Treći paradoks proizlazi iz činjenice da očekivana nova generacija osviještenih *bodula*, obrazovanih ljudi iz srednjega staleža, koji život na otoku biraju kao manifestni svjetonazorski i životni stil, nije donijela primjetljivu životnu i populacijsku svježinu. Nadali smo se da bi toj svježini mogli pridonijeti i famozni digitalni nomadi koji bi vitalitet otočja mogli podignuti najbolje u depresivnim zimskim intervalima kada naši otoci potonu u „slani mrak”. Međutim, ni tu se nije dogodilo ništa od priželjkivanoga.

Četvrti paradoks vezuje se za „urboarhipelag“, neologizam kojim sam sredinom devedesetih označio one skupine malih otoka koje se postupno transformiraju u urbani nodalni sustav s ishodištem u pripadajućim obalnim urbanim žarištima, oblikujući novu društveno-političku i urbano-prostornu konstelaciju. Ovaj proces započeo je ranih devedesetih, u trenutku uspostave nove lokalne samouprave. Tada su obalni gradovi Zadar, Šibenik i Dubrovnik, iz prostog organizacijskog oportunitizma, u svoj urbani sklop morali uključiti one male (u pravilu najudaljenije) otoke koji, zbog uzajamne nepovezanosti i demografske slabosti, nisu mogli ostvariti autonomnu samoupravnu individualnost. „Urboarhipelag“, kao nova prostorno-urbana formacija proizašla iz bizarne lokalno-samoupravne improvizacije, našla se u interferenciji s globalnim trendovima raspršivanja gradova i razmještanja proizvodnji, koje nisu samo delokalizirane, već su transformirane novim tehnologijama. Zahvaljujući općim tendencijama urbane disperzije, s dosta samopouzdanja smo vjerovali da je razvitak regionalnog, arhipelaškog, nodalnoga grada onaj obrazac koji nagovještava organičku obnovu i revitalizaciju otoka. Ta se obnova i revitalizacija neće više kompromitirati neprikladnim političkim ili gospodarskim kampanjama, već će biti prepoznata kao izvorni procesualni razvojni put. Taj put trebao je biti i put povratka one demografske supstancije koja je otocima u prošlim vremenima oduzeta, a čiji povratak ne treba shvaćati kao kretanje u jednom smjeru i - natrag. Riječ je o takvom obliku kretanja koje podrazumijeva izmjeničnu frekventnost. „Urboarhipelag“ je mogao postati platformom za razjašnjenje uzajamnog odnosa između malih otoka i njihovih matičnih urbanih čvorišta, predmnijevajući da će taj novoustanovljeni odnos potaknuti ideje za autentičan razvojni i revitalizacijski insularni model. Međutim, ni ova anticipirajuća lokalna samoupravna konstelacija nije donijela ništa od očekivanoga.

Stoga se moramo upitati, gdje leži uzrok ovakvim i ovolikim paradoksima?

## **Otoci: prebivališni ili proizvodni prostor**

Hrvatska postindustrijska tranzicija usmjerena je prema dominantnoj, polivalentnoj i multiplikativnoj ekonomiji turizma. Kao dominantna gospo-

darska djelatnost koja po svojoj prirodi penetrira u širinu i dubinu ukupnih društveno-ekonomskih odnosa, hrvatski turizam sve više poprima svojstvo gospodarske monokulture. To je opasno za zemlju u cjelini, ali još više za budućnost hrvatskih otoka, koji su promovirani u noseći marketinški brend Hrvatske. Tako su se otoci preobrazili u metaforičke hale za proizvodnju turizma. Postali su scenom na kojoj je stvarni život preobražen u sezonski turistički hedonizam. Otoci postaju ljetna šljašteća scena za turistički pseudo-život, za lažnu i kratkotrajnu potrošačku sreću. Na toj pozornici autentični otočani pretvaraju se u nevoljne statiste koji će se zimi vratiti u prostor stvarnoga života, u prostore pustoši i turbobne, škure, ledene *inumidice*. Glavne uloge u toj ljetnoj glamuroznoj otočnoj sagi više ne pripadaju otočanima. Turistička ekonomija ulazi u otočni proizvodni prostor preko trgovačkih društava i stranih privatnih rentijera u sezonsku profitnu berbu, odnoseći plijen u svoja emitivna ishodišta. Zahvaljujući bizarnim fiskalnim regulama, profit koji izvanjsko poduzetništvo i rentijerstvo ostvaruje u otočnom prostoru i na njegovoj krhkoj infrastrukturi, teško se ili neproporcionalno vraća u njegov razvoj. Dapače, dobar dio prihoda ostaje zamračen, pa hrvatska obala i otoci postaju EU zona crne ekonomije ili, u najmanju ruku, europski porezni raj. Tako su otoci, zlatna kokoš hrvatskog turizma, sve manje prostor nacionalnog habitata, a sve više areal propulzivne turističke ekonomije. Rođeni otočani posljednji su mohikanci otpora importiranim obrascima turističkoga poduzetništva, koje autentičnu prirodu i kulturu otoka ne razumije i ne poštuje. U kriznim pandemijskim i ratnim prilikama, turističko raubanje otočnoga prostora spregnuto je s vehementnom nekretninskom euforijom. U takvim prilikama teško je promišljati otočnost kao razvojnu, demografsku, društvenu i kulturnu stvarnost. Dapače, u tom poduzetničkom turističko-nekretninskom eldoradu, otočani sve više postaju smetnjom, svojevrsnim remetilačkim faktorom. Oni više nikome nisu potrebni, pa ni otocima samima.

Sada je postalo očigledno zašto su velika državna ulaganja u otoke ostala bez revitalizacijskog učinka. Uzrok tome leži u činjenici da su ta ulaganja, u pravilu, išla ususret turističkom gospodarstvu, razvijajući ponajprije turističku infrastrukturu, a zapostavljajući ulaganja u strateške revitalizacijske poduhvate, pogotovo one koji se ostvaruju u području nematerijalne, socijalne, obrazovne, zdravstvene i kulturne infrastrukture.

Isto tako izostala je politika poticaja onih oblika otočnoga turizma koji bi se zasnivao na kulturnoj interakciji gostiju i domaćina, na njihovom simbiotskom odnosu, na turizmu koji uključuje.

Na kraju, ono što predstavlja trajni deficit, to su prepoznatljive i autentične ideje razvoja otoka. Te ideje, ako i postoje, teško pronalaze put do društveno-

političkoga prostora. Uistinu, postoji pozitivno zakonodavstvo i proklamirane strategije razvoja, ali najčešće bez prepoznatljivog i djelotvornog razvojnoga modela, modela koji bi proizlazio iz posebitosti prirodnih i kulturnih osobitosti otoka. Slatkorječiva strategijska literatura, kao izvanjski, kontinentalni pogled na otočnu stvarnost, jalova je i neučinkovita, ponajprije zbog nerazumijevanja otočne biti ili otočnosti o kakvoj sada i ovdje raspravljamo.

Međutim, govoreći istinu, ne manjkaju izvorne otočne razvojne ideje samo u političkom prostoru. One nisu prepoznate niti u prostoru kompetentne znanosti koja nije uspjela sintetizirati otočnu realnost u oblik koji bi mogao biti supstrat za autentične strateške procesualne projekte, one projekte koji bi se odmaknuli od otrcanog i generičkoga mantranja izvedenog iz agende održivosti.

Hrvatski škuri škoi - kaže pjesnik - *stojidu i mučidu* okruženi slanim morem i morem nerazumijevanja. Zato nikad nije dosta znanstvenih rasprava na temu otoka i otočnosti. I mada znamo da što je veći otok znanja duža je obala čuđenja, nemojmo se nikad prestati čuditi.

Za „čuđenje” sabrano u ovom zborniku zasluga ponajviše pripada doktorici znanosti Jani Vukić, pročelnici Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, koja u Znanstvenom vijeću za turizam i prostor HAZU vodi sekciju za Društvo i prostor. Ona je odredila temu skupa. Zasluga za veliki doprinos organizaciji i sadržaju kolokvija pripada prodekanu za znanost i međunarodnu suradnju i prodekanu za poslovanje Filozofskog fakulteta u Zagrebu profesoru dr. sc. Miljenku Jurkoviću te samom Sveučilištu u Zagrebu Filozofskom fakultetu koji u prigodi održavanja skupa nije bio samo suorganizator već i naš ljubazni domaćin.

Naravno, posebna zasluga za održavanje skupa i sadržajnost ovoga zbornika ide i svima vama koji ste prethodna tematska izlaganja pretočili u znanstvene radove s kojim ponirete u hrvatsku otočnost u kontekstu suvremene društvenosti. Sreća je u ovakvom obliku sabrati razmišljanja onih koji se s pravom zaslužuju zvati prvacima nacionalne otočnosti.

U ime Znanstvenog vijeća za turizam i prostor Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, svima upućujem izraze velike zahvalnosti.

Otočnost u suvremenom društvenom kontekstu još je jedan u nizu znanstvenih kolokvija kojima Znanstveno vijeće za turizam i prostor HAZU usmjerava pažnju na dva pojma koja sudbinski određuju hrvatsku stvarnost, a to su turizam i prostor. Prostor koji, nakon ljudi, predstavlja naše najdragocjenije bogatstvo i turizam, koji sve više postaje naše dominantno i sveprisutno gospodarstvo, a koje snažno transformira taj isti prostor.

Sraz turizma i nježne prirode te krhke društvene strukture naših otoka, izaziva dramatične prostorne i socijalne transformacije koje traže nova razumijevanja fenomena otočnosti, kako danas tako i u budućnosti.

Boljem razumijevanju naše otočnosti posvećujemo i ovaj zbornik.